

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2008/2009

S EUROM NA VEČNÉ ČASY A NIKDY INAK?

Už pár mesiacov platíme na Slovensku eurom. Definitívne rozhodnutie, že to bude tak, padlo pred takmer rokom, približne v období, keď sa náš minister plavil na jachte a keď meteorológovia hlásili teplotu vzduchu nečakane presne - 30,126°C. Od tejto doby (ale vlastne už aj dlhšie predtým) nám politici sľubujú vyššiu rast HDP, vyššiu mieru zahraničných investícií a tým pádom aj vyššiu zamestnanosť a lepšiu životnú úroveň, a to všetko aj (alebo hlavne?) vďaka tomu, že už neplatíme korunami, ale eurami.

Aby som však nebol od začiatku len kritický, nemožno nespomenúť, že euro z pohľadu Slovenska splnilo aj pozitívnu úlohu. Aj vďaka nemu, ako motivačnému faktoru pre politikov, ale i samotných ľudí, sa podarilo presadiť ozdravenie mnohých sektorov slovenského hospodárstva, skonsolidovať verejné financie a dokonca sa podarilo na Slovensku niečo nevídané (takmer až nepredstaviteľné), a to politická kontinuita. To, že dnes môžeme eurom platiť, je výsledkom mnohých faktorov, ale predovšetkým šťastia. Vláda v rokoch 2002 – 2006 prijala mnohé nevyhnutné reformy (pričom už len jej vznik bol malým zázrakom) a taktiež vypracovala Národný plán zavedenia eura v Slovenskej republike. Vláda po roku 2006, tak ako už bolo spomenuté, po istom počiatočnom váhaní, nadviazala na tento program a zaviazala sa ho plniť, vďaka čomu nemiňala toľko, ako by mohla bez tohto záväzku. Infláciu, ako jeden zo sledovaných ukazovateľ na prijatie eura (tzv. maastrichtské kritéria), sa podarilo skesať pod stanovený limit na poslednú chvíľu. A v neposlednom rade, finančná, resp. následne hospodárska kríza vypukla až v čase, keď už o našom vstupe do eurozóny bolo definitívne rozhodnuté. Pochybuje snáď niekto o tom, že prijatie eura na Slovensku bolo do značnej miery otázkou šťastia? ALE!

Ale je naozaj šťastie, že euro na Slovensku máme? Bola, resp. je to naša jediná možnosť? Ak to nie je jediná možnosť, aká je iná alternatíva? Je lepšia alebo horšia ako súčasný stav?

„Je celkom dobre, že ľudia v tejto zemi nerozumejú nášmu bankovému a finančnému systému, pretože keby mu rozumeli, som presvedčený, že by prišlo k revolúcii.“

Henry Ford

Skúsme si ale najskôr zadefinovať, čo to peniaze vlastne sú: „Statok, vzniknutý evolučne a spontánne, ktorý je ľuďmi v spoločnosti všeobecne (univerzálne) akceptovaný a prijímaný ako výmenný prostriedok medzi inými statkami.“¹ Peniaze plnia tri základné funkcie (výmenná, zúčtovacia a uchovávateľ hodnoty) a počas doby ich existencie mali rôzne podoby, resp. formy (komoditné, papierové, bankové, depozitné, elektronické). Tak ako sa menili ich podoby, menil sa aj ich význam, či už v hospodárskom alebo politickom živote. V súčasnosti je bankovníctvo jedno z najviac regulovaných odvetví v spoločnosti, a to paradoxne aj napriek tomu, že väčšina bankárov uznáva výhody voľného trhu, konkurencie a, pokiaľ možno, čo najmenších intervencií zo strany štátu. Prečo potom odvetvie, v ktorom sami pôsobia, je tak veľmi regulované?

¹ Peter Gonda, Akadémia klasickej ekonómie 2008/2009, pracovné poznámky k 3. a 4. semináru: Alternatívne prístupy k peniazom a bankovníctvu, so zameraním na slobodné bankovníctvo, str. 2

Krátky exkurz históriou

Na nájdenie odpovede je potrebné sa pozrieť do histórie. V čase vzniku a razenia mincí bolo z dôvodu vyššej akceptovateľnosti týchto komoditných peňazí logickým vyústením garancia zo strany panovníka². Za tieto garancie si následne panovník vyhradzoval právo na monopol na razenie mincí. Tým pádom začali tieto peniaze predstavovať akýsi nástroj moci, zdroj vládnych príjmov a prostredníctvom kazení mincí (tým, že do nich domiešavali lacnejšie kovy) aj zdroj obohacovania sa. Z dôvodu rozvoja zahraničného obchodu a znižovania transakčných nákladov spojených s používaním komoditných peňazí sa postupne rozvíja bankové podnikanie, tzv. depozitné bankovníctvo (depozitný bankár vystavil potvrdenie o úschove komoditných peňazí, pričom toto potvrdenie bolo akceptované pri výmene). Ďalším krokom bolo, keď banky začali požičovať uskladnené rezervy a vydávať komoditou nekryté potvrdenky, s predpokladom garancie zmluvných záväzkov k vlastníckym právam, ale aj s rizikom zo zvýšenej nelikvidity.

Začiatky vzniku centrálného bankovníctva

Vznik centrálného bankovníctva siaha do 90.tých rokov 17.teho storočia, keď britská vláda po dlhých rokoch vojen zistila, že štátna pokladňa je prázdna a jej povest' veľmi pošramotená. Získať zdroje z predaja dlhopisov bolo preto nepravdepodobné a cesta zvýšenia daňového zaťaženia bola tiež nepriechodná. Preto v roku 1693 prišiel Komisii Dolnej snemovni celkom vhod návrh Williama Patersona, škóta sledujúceho vlastné finančné záujmy, ktorým bolo vytvorenie Anglickej banky emitujúcej nové peniaze, pričom väčšina z nich sa použije na nákup vládnych dlhopisov a teda krytie deficitu. Banka navyše dostala výsadu spravovať všetky vládne depozitá. Bank of England teda pohotovo emitovala obrovskú čiastku 760 000 libier. V krátkom čase sa však dostala do insolventnosti, ktorá bola spôsobená konkurenciou súkromných depozitárov, ktorí jej vracali jej vlastné bankovky výmenou za kovové peniaze. V roku 1696 vláda umožnila Bank of England odložiť výmenu bankoviek za kov, čím vytvorila škodlivý precedens. Po dvoch rokoch bola síce táto výmena obnovená, ale v ďalších rokoch bola opätovne niekoľkokrát prerušená, pričom najdlhšie prerušenie trvalo 24 rokov, až do skončenia vojen s Francúzskom. Počas tohto obdobia boli bankovky v podstate zákonnými peniazmi, čo viedlo k obrovskému nárastu bánk i rastúcemu množstvu vydávaných bankoviek. V roku 1826 bolo bankovníctvo v Anglicku liberalizované, ale len v okruhu 65 míľ od Londýna. V roku 1833 síce liberalizácia postúpila, ale Bank of England dostala trvalú právnu istotu, že jej bankovky slúžia ako zákonné platidlo. V roku 1844 sa presadila zásadná reforma bankového systému (tzv. Peelova reforma 1844-1845). Jej cieľom bolo vysporiadať sa so systémom čiastočných rezerv, ako zdrojom, ktorý generuje expanziu bankoviek a úverov spôsobujúcich zasa infláciu a vznik hospodárskych cyklov. Iróniou osudu však bolo rozhodnutie zveriť monetárnu právomoc do rúk jedinej centrálnej banke, ktorej vplyv bol až príliš škodlivý. Týmto spôsobom sa malo bankovníctvo čiastočných rezerv eliminovať. Problémom však bolo, že monopolná banka sa dá len ťažko udržať pod absolútnym dohľadom a že prehliadli skutočnosť, že vklady sú minimálne rovnakou súčasťou peňažnej ponuky, ako bankovky. Banky teda začali emitovať depozitá, čo znamenalo, že inflačné boomy pokračovali. Parlament bol nakoniec donútený odložiť platnosť Peelovho zákona, aby Bank of England mohla emitovať dostatok zákonných bankoviek s čiastočným krytím a dostať celý bankový systém z krízy.

krátené a upravené z knihy Murrayho Rothbarda, str. 109-115

² V knihe Súkromné peniaze: Potrebujeme centrálnu banku? dokonca aj F. A. Hayek pripúšťa, že keď sa peňažná ekonomika pomaly rozširovala, mohla jedna ľahko rozoznateľná mena pomôcť naučiť ľudí umeniu počítat, ako aj ľahšie overiť jej pravosť a garantovať rýdzosť mincí.

Od tohto momentu už vlastne hovoríme o bankovníctve čiastočných rezerv (fractional reserve banking). Vytvára sa akási ilúzia, pričom vkladatelia jednajú, ako by mali pod kontrolou celý objem svojich vložených peňazí, avšak aj osoby, ktoré dostali úver od banky, jednajú pod dojmom, že majú pod kontrolou celý objem. To znamená, že spolu sa spoliehajú na oveľa väčšie zdroje, ako v skutočnosti existujú.

Bankovníctvo čiastočných rezerv vlastne predstavuje rozdiel medzi tým, čo skutočne existuje a tým, čo si ľudia myslia, že existuje. Zástancovia síce argumentujú tým, realita je to, čo si pod týmto slovom ľudia predstavujú, no skutočnosť je diametrálne odlišná od týchto predstáv. Celé podnikanie je založené len na nádeji, že nikdy nenastane situácia, aby všetci ľudia chceli svoje nároky v jednom okamžiku (problém by nastal už aj pri oveľa nižšom počte ako všetci). Takéto banky sú prakticky stále insolventné, keďže nároky ich klientov sú v každom okamžiku vyššie ako hotovosť, ktorou tieto banky disponujú. V časoch krízy im majú pomáhať centrálné banky, tým že do nich „napumpujú“ hotovosť, čím im zabezpečia likviditu. Lenže z dlhodobého hľadiska hovoríme o morálnom hazarde, keďže banky si na to časom zvykli a nenúti ich to byť zodpovedné pri svojom podnikaní. Navyše hrozí tzv. dominový efekt – pád jednej banky môže vyvolať pád mnohých ďalších. Zástancovia takéhoto bankovníctva síce argumentujú, že je právny rozdiel medzi bankrotom a nelikvidnosťou, otázne je, či o tomto rozdielne môžeme hovoriť aj z hľadiska ekonomického.

Ďalším logickým krokom bolo, že sa z peňazí stáva zákonné platidlo, t.j. prostredníctvom zákonov sú určené meny, ako jediné a výlučné platidlo na danom území na splácanie dlhov a ďalších peňažných operácií. Týmto spôsobom sa vlastne obmedzila zmluvná sloboda.

Obdobie konca 19. storočia je v mnohých krajinách typické obdobím bimetalizmu, t.j. popri sebe obiehajú zlaté aj strieborné mince, pričom majú stanovený pevný menový kurz. Z dôvodu veľkých nálezísk sa striebro znehodnocuje, pričom nastáva jav, pri ktorom umelo podhodnotené peniaze vytláčajú umelo nadhodnotené, tzv. Greshamov zákon.

Greshamov zákon

„Zlá minca vytláča z obehu dobrú mincu.“ Keď obiehajú popri sebe zlaté a strieborné mince a striebro sa znehodnotí, poklesne na trhu jeho cena ako kovu. Ľudia začnú zadívať zlaté mince, takže zmiznú z obehu a na trhu a u obyvateľstva zostanú iba strieborné mince. V tomto prípade sa oplatí zlaté mince roztaviť a predať na trhu ako kov, pretože ich predajom v tejto podobe sa získa viac, než je výška hodnoty, ktorá je na nich vyrazená. Tento rozdiel hodnoty sa nazýva ážio. Disážio je zasa pokles hodnoty striebornej mince oproti hodnote, ktorá je na nej vyrazená.

(GONDA, V.: Peniaze a monetárna politika, druhé vydanie, Bratislava, IURA EDITION, str. 21)

Postupne sa do obehu stále viac a viac dostávajú symbolické (papierové) peniaze, ktoré sú však aspoň čiastočne kryté nejakou komoditou. Tento stav pretrváva do roku 1971, kedy prezident USA Nixon ruší viazanosť dolára na zlato. Od tohto momentu môžeme hovoriť o vzniku komoditou nekrytých peňazí s núteným obehom (tzv. fiat peniaze). Je viac ako jasné, že ak by takéto peniaze nemali garanciu štátu, resp. by neboli zákonom stanovené ako platidlá, ľudia by o takéto peniaze len ťažko prejavili záujem a vyjadrili im dôveru.

Kvantitatívna teória peňazí³

Za predchodcov kvantitatívnej rovnice, ktorí však vzťah nekvantifikovali, možno považovať španielskych scholastikov (napr. Navarro v 15. a 16. storočí) – „peniaze majú väčšiu hodnotu, keď je ich nedostatok ako keď je ich nadbytok“ a taktiež merkantilistov (Jean Bodin, 16. storočie).⁴ Je ťažké určiť potrebné množstvo peňazí v obeh, nakoľko okrem samotného množstva to ovplyvňuje aj funkcia peňazí a rýchlosť ich obratu. Už na prelome 16. a 17. storočia, keď rástol príliv drahých kovov do Európy zo zámoria, si mnohí vtedajší filozofi všimli, že tento rast drahých kovov je spojený aj s rastom cien. K prvým patrili anglický filozof, ekonóm a teoretik štátu John Locke (1632-1704). Medzi ďalších jednoznačne patrí anglický filozof a ekonóm David Hume (1711-1776), ktorý zoskupil názory a postrehy svojich predchodcov a formuloval kvantitatívnu teóriu peňazí a z nej vyplývajúcu teóriu úrokovej miery. David Ricardo (1772-1823), ako ďalší z britských ekonómov, dospel k názoru, že na hodnotu peňazí z drahých kovov majú vplyv aj náklady na ich ťažbu. Matematické vyjadrenie kvantitatívnej rovnice peňazí rozvinul v známom tvare rovnice ($M.V=P.T$) profesor z Yaleovej univerzity Irwing Fisher (1867-1947). V 20. storočí kvantitatívnu teóriu peňazí najviac ovplyvňovali dva smery – keynesiánstvo (John Maynard Keynes, 1883-1946) a monetarizmus (reprezentovaný hlavne Miltonom Friedmanom, 1912-2006). Keynesov hlavný prínos spočíva v skúmaní vzájomnej závislosti medzi množstvom peňazí a hlavnými hospodárskymi veličinami, ako sú nezamestnanosť, hospodársky rast, úrok, sklon k investíciám, sklon k spotrebe a pod. Toto skúmanie vyústilo do možnosti voľby medzi nižšou nezamestnanosťou na úkor vyššej inflácie, resp. naopak (tzv. Philipsova krivka), ktorej pravdivosť však bola v neskoršom období vyvrátená. Podľa monetaristov, ak sa ekonomika nenachádza v období prudkých zmien a aj rýchlosť obehu peňazí je stabilná, tak cez množstvo peňazí je možné ovplyvňovať ceny.

„Ak množstvo dostupných tovarov a služieb porastie tak rýchlo ako množstvo peňazí, ceny budú stabilné (...). Inflácia sa objavuje vtedy, keď množstvo peňazí rastie významne rýchlejšie ako produkcia, a čím je vyšší rast množstva peňazí na jednotku produkcie, tým je vyššia miera inflácie.“

Milton a Rosa Friedmanovci

Vzájomná korelácia medzi rastom peňažnej zásoby M a rastom cenovej hladiny P bola dokázaná viacerými nezávislými výskumami. V súčasnosti centrálné banky venujú zvýšenú pozornosť menovému agregátom, aby mohli určiť správnu veľkosť peňažnej zásoby.

³ „prostredníctvom nej sa skúmajú otázky vplyvu a miery vplyvu zmien množstva peňazí na zmeny cien a cenovej hladiny v ekonomike“ – Peter Gonda: AKE, pracovné poznámky k 8. semináru

⁴ Peter Gonda: Akadémia klasickej ekonómie, pracovné poznámky k 8. semináru

Zhrnutie na záver

Skúsme si teraz postupne zodpovedať otázky, ktoré boli položené na začiatku. Teraz už vieme, že v súčasnosti obiehajú vo väčšine vyspelých krajín len neplnohodnotné peniaze, ktoré nie sú navyše kryté žiadnou komoditou. Na to, aby boli akceptované takmer bezcenné kúsky farebných papierikov (ich výroba predsa len niečo stojí), je nevyhnutné, aby tomu boli prispôsobené zákony, prostredníctvom ktorých sme donútení ich používať a akceptovať. Navyše, emisiu takýchto papierikov má plne pod kontrolou centrálna banka (resp. štát prostredníctvom vlády, ktorá navrhuje členov bankovej rady, ktorých následne schvaľuje parlament a menuje prezident). Je možné, že v minulosti boli logické argumenty na monopol razby mincí, tieto dôvody však nepochybne časom pominuli. Avšak štát časom zistil, že je veľmi príjemné a pohodlné mať v rukách takýto nástroj, ktorý mu dáva obrovskú moc na prerozdelenie bohatstva a tým určovať víťazov a porazených. Deficit štátneho rozpočtu môže byť teoreticky veľmi jednoducho uhradený emisiou nových peňazí. Takáto emisia je veľmi nespravodlivá, nakoľko takáto nadmerná emisia rozložila svojimi inflačnými tlakmi dôsledky kúpnej sily medzi všetky subjekty v ekonomike, čiže môžeme hovoriť o skrytom zdanení týchto subjektov. Nepochybne, emisný monopol vyhovuje aj bankárom, ktorí sú chránení obmedzeným vstupom do odvetvia.

Konkurencia síce existuje pri bezhotovostných peniazoch, ale tie nielenže nie sú kryté žiadnymi komoditami, rovnako tak nie sú kryté ani hotovosťou. V „dobrych časoch“ to v zásade nepredstavuje žiaden problém, ale v časoch finančných a hospodárskych kríz (ktoré pri tomto systéme skôr či neskôr vždy prídu), keď si viacej uvedomujeme vratkosť celého tohto systému, sa to problémom stáva. Samozrejme, nie je nič ľahšie, ako natlačiť nové peniaze. Politici sa tvária ako zachraňujú svet a dokazujú si svoju nenahraditeľnosť. O dôsledkoch, ktoré takéto nové peniaze prinášajú, však už radšej taktne mlčia. A keďže bankári vedia, že takmer vždy túto pomocnú barličku dostanú, vôbec nie sú motivovaní k tomu, aby sa rovnaké chyby v budúcnosti neopakovali.

„Centrálne banky by v žiadnom prípade nemali byť úplne nezávislé a stávať sa diktátorom, ktorý ako jediný nikomu nepodlieha a nikomu nie je zodpovedný. Som presvedčený, že dobrá centrálna banka pracuje v súlade s vládou a spolupracuje s ňou, pretože monetárna politika štátu musí byť koordinovaná. A menový systém musí byť stabilný.“

Milton Friedman

„...v peňažnej oblasti nechcem od vlády nič iné, len aby nebránila iným robiť to, čo môžu urobiť lepšie ako ona.“

F. A. Hayek

Navyše, ak by sme aj chceli veriť tomu, že centrálna banka sa budú snažiť nezneužívať svoju monopolnú pozíciu, je veľmi ťažké určiť, aké množstvo peňazí je potrebné v obehu.

V zásade môžeme povedať, že čím väčší vplyv majú emitované peniaze na svetovú ekonomiku, tým väčšia moc sa sústreďuje v „jedných rukách“ a tým sa vytvára riziko väčších škôd.

Samozrejme môžeme ísť cestou zvyšovania regulácií, zavádzaním nových obmedzení a kladením rôznych prekážok. Je však takmer isté, že vždy sa nájde cesta, ako to obísť. Preto stojí za úvahu zamyslieť sa nad inými možnosťami a prebudovať celý systém nanovo.

Dnes už v zásade neexistuje prekážka, prečo by nemohla existovať konkurencia aj v emisii peňazí. Taktiež sú veľmi otázne tzv. prínosy bankovníctva čiastočných rezerv. Preto sa javí ako najlepšie riešenie konkurencia vo vydávaní peňazí s plnohodnotným krytím. Každá banka (ktorá by o to stála) by vydávala svoje vlastné peniaze, pričom by mala silnú motiváciu ich neznehodnocovať, nakoľko by sa to okamžite prejavilo pri výmennom kurze v porovnaní s ostatnými konkurenčnými menami. Taktiež obava z neprehľadnosti pri kurzoch je už do značnej miery neopodstatnená, nakoľko bezhotovostné peniaze tento potenciálny praktický problém do značnej miery minimalizujú. Navyše by sme týmto krokom odobrali ohromnú moc sústredenú v „jedných rukách“ štátu, resp. politikov a zbavili ich tak možnosti ovplyvňovať veci podľa vlastných záujmov. A nepochybne by boli nútení hospodáriť oveľa zodpovednejšie s verejnými financiami a nespoliehať sa na možnosť kedykoľvek si dotlačiť nové peniaze.

„Pritom musí byť jasné jedno: Neexistuje reforma bez krátkodobých víťazov a porazených. Liberálne reformy nie sú žiadnou výnimkou. Majú ale jednu výhodu a síce, že cez ne uskutočnené krátkodobé prerozdelenia sú spravodlivé a ich dlhodobé opatrenie slúži z dlhodobého hľadiska záujmom všetkých občanov.“

Jörg Guido Hülsmann

Tak ako, ešte stále ste presvedčení, že vstupom do eurozóny a zavedením eura sme mali toľké šťastie, a nebudaj, že sme vyhrali preteky so svojimi susedmi a stali sa víťazmi? A ešte stále sa Vám zdá predstava konkurujúcich si mien taká absurdná?

Zoznam použitej literatúry (bibliografia):

Peter Gonda: Akadémia klasickej ekonómie 2008/2009, pracovné poznámky k 3. a 4. semináru: Alternatívne prístupy k peniazom a bankovníctvu, so zameraním na slobodné bankovníctvo

Peter Gonda: Akadémia klasickej ekonómie 2007, pracovné poznámky k 8. semináru: Rámcový teoretický a praktický pohľad na význam peňazí

F. A. Hayek: Soukromé peníze: Potřebujeme centrální banku?, Liberální institut, 1999

F. A. Hayek: Za vším hledej peníze, Grada Publishing, 1997

F. A. Hayek: Zneužívání vládního monopolu emise peněz

Jörg Guido Hülsmann: Banky nemohou vytvářet peníze

Jörg Guido Hülsmann: Liberální měnová reforma - koncept

www.libinst.cz

www.wikipedia.sk